

18. század szakirodalma. Csak kívánni lehet, hogy a tanulmánygyűjtemény minél inkább töltse be azt a funkcióját, amelyért létrejött: a 18. századi fordításirodalom újrafelfedezését. S remélhetőleg készüljön el a folytatása is, amely tovább vizsgálja

a magyar (és magyarországi) kultúrának ezt a fontos területét.

Szilágyi Márton

ELTE BTK Magyar Irodalom- és
Kultúratudományi Intézet

Lengyel András: Az „esthajnali csillag”. Vázlatok és adatok Cholnoky Viktorról

Budapest, Nap Kiadó, 2015 (Magyar Esszék), 336 l.

A „ködlovag” jelző „ma már gazdag asszociációs kört indít be, de – sajnos – némileg félre is viszi az értelmezést” – írta néhány évvel ezelőtt LENGYEL András Lovik Károlyról (*Lovik Károly néhány levele*, Kortárs, 54[2012]/1, 49). Lovik Cholnoky Viktorral együtt valóban beleragadt az érdekes és tipikus, részleteiben minduntalan felfedezhető és értelmezhető, de a komplex újraolvasásnak rejtélyesen ellenálló szerzők kanonikus státuszába. Míg azonban Lovik rehabilitációja – sok más ködlovagéval egyetemben – várat magára, Cholnokyé a rendszerváltás körüli időszakról fogva tulajdonképpen folyamatosnak tekinthető, és ebben, a szerzővel foglalkozó írások minőségét és mennyiségét tekintve Lengyel hatalmas szerepet vállalt.

A kötetben tizenkét tanulmány olvasható, amelyek 2011 és 2015 között a Forrás, az Irodalomismeret, a Kalligram, a Kortárs, a Magyar Könyvszemle és a Tiszatáj hasábjain jelentek meg, leszámítva a felvezető „kisregény” méretű írást. Egy-egy szöveg elemzése helyett (bár ilyenek is találhatók a válogatásban) Lengyel a vizsgált szerző karriertörténetének eddig ismert vagy ismeretlen eseményeit hozza közelebb a mai olvasóhoz, de ezeken keresztül a századfordulós irodalmi

intézményrendszer egyes jelenségeire is részletesebb rálátást kapunk. Cholnoky Viktor, aki harmincas éveiben jelentős, de csupán lokális körökben ismeretes írói-irodalomszervezői-újságszerkesztői tapasztalattal költözött a fővárosba, és – miután már 1906-ban megjövendölte azt – még a világháború előtt elhunyt, a korabeli irodalmi élet fontos hálózati csomópontjaiban foglalt helyet, és ha nem is vált a mai értelemben vett sztárrá, írói-újságírói körökben mélyen respektálták mai ésszel szinte felfoghatatlan munkabírást és minden tudományterületre kiterjedő, szerteágazó műveltségét. Köztük Kosztolányi is, akitől a kötet címében olvasható „esthajnali csillag” szerkezet is ered, és aki *Hrussz Krisztina csodálatos látogatása* című kísértettörténetében is megemlékezett a Cholnoky novelláiban visszajáró szellemekről, 1909 és 1913 között pedig három írást (két recenziót és egy nekrológot) is szentelt neki A Hétben. (A címben szereplő összetétel Kosztolányi Új Nemzedékben megjelent névtelen írásából, egy többrészes irodalomtörténeti áttekintés negyedik részéből származik 1920 őszéről.)

A kötet szövegei az *Egy-két szó, előljáróban* című bevezetés tanulságai szerint

vállaltan nem rendeződnek egy monográfia fejezeteivé, hiszen „ennek tárgyi feltételei hiányoznak”, az életrajz kronológiáját követő „tanulmányfüzér” (8) viszont így is lefedi Cholnoky veszprémi és budapesti pályafutását. A könyv megjelenésének évében úgy fogalmaztam volna, hogy a jelen gyűjteményes kötet egy majdani monografikus feldolgozás megkerülhetetlen előkészítéseként olvasandó vagy használandó fel – mindezt *Az esthajnali csillagénál* szerényebb terjedelmű, részben más fókuszú kismonográfiám (*Cholnoky Viktor, a szépíró. Írásgyakorlatok – publikálási stratégia – korai recepció*, Balatonfüred, Tempevölgy Könyvek, 2017) elkészítése után már teljes bizonyossággal kijelenthetem.

A hasbeszélő és az *Új világ* című Cholnoky-szövegekről szóló elemzések bizonyos értelemben kivételeknek számítanak, hiszen Lengyel András inkább Cholnoky egyes időszaki kiadványokhoz és prominens személyekhez fűződő kapcsolatait, illetve a szerző írásaiban megjelenő érdeklődési köröket, fő tematikai egységeket járja körül. Ezek egyike, az Amanchich Trivulzió nevű főhős köré szőtt történetfüzér már régóta vezérfonala a Cholnoky-rekanonizációnak, főleg, hogy – alátámasztva Kosztolányi mint erős *brand* szerepét Cholnoky Viktor egyidejű és utólagos hatástörténetében is – Esti Kornél előképének is tekinthető. A Hét 1906. július 29-ei (30.) számának nevezetes *Innen-Onnan* rovatában *Amanchich Antonio* címmel megjelenő rövid névtelen írás joggal köthető Cholnokyhoz, aki az Esti Kornélt megteremtő Kosztolányihoz hasonlóan Lengyel szerint „saját magát is belevetítette az Amanchich névvel jelzett novelláiba” (135). Ehhez kapcsolódik Cholnokynak az ugyanebben a rovatban > jellel publikált, több száz szövegből

álló, „magyarázó értékű dokumentációként” (270) értékelhető korpusza, amelyre szintén Lengyel hívta fel a figyelmet, megadva az alaphangot a szerző publicisztikájának mélyrehatóbb tanulmányozásához. Egy másik tanulmány (*Meddig volt A Hét segédszerkesztője Cholnoky Viktor?*) a szerzőnek a Nyugat előtt már szűk két évtizeddel korábban elinduló modern irodalmi orgánumban betöltött szerepét vizsgálja, míg *A „kifordult tény” alakzata: Kosztolányi, Cholnoky Viktor és A Hét* című írás legalább annyira szól a két szerző kapcsolatáról, mint Cholnoky publicisztikai tevékenységéről, vagy a honi Shakespeare-kultuszban vagy kultuszépítésben betöltött szerepéről. Ugyanitt találhatjuk meg azt a hivatkozásban elbujtatott, de lényegi megjegyzést is, miszerint Kosztolányi nemcsak az előbb említett novellában, de *A léggömb elrepül* című kisprózában is „mestere” alakját örökölte meg (169–170).

Cholnoky anonimitásához és *A Hét*-hez egyszerre kapcsolódik az a „tényfeltáró” vizsgálat, amely a szerző Népszavában vállalt szerepére koncentrál. A korabeli viszonyokról árul el egyet s mást, hogy – az itt bővebben nem bemutatható, Lengyel által módszeresen, filológiai pontossággal rekonstruált összefüggésrendszer nyomán – a több, egymással eltérő politikai-ideológiai horizonton mozgó időszaki kiadványban való permanens jelenlét csak a mai szemmel alakítható folyamatos, törések nélküli történetté. Ehhez hasonlóan (még) feltáratlan eseményről szól *Az „elgondolhatatlan kiméra”: Az első magyar újságírósztrájk és Cholnoky Viktor* című tanulmány, amely a sztrájkban résztvevő, mivel az 1912-ben a Pesti Naplónál (is) dolgozó, majd a lapban a sztrájkot követően rövid írást publikáló Cholnoky kapcsolódó tevékenysége mellett az egye-

dülálló esemény részletes eseménysorát és korabeli recepcióját kíséri végig. „Nem kétséges, a *Pesti Napló* szerkesztőségének sztrájkja során nemcsak a lapkiadónak és újságíróinak a küzdelme bontakozott ki, hanem ezzel párhuzamosan s ezen túlmenően maga az alapprobléma: laptulajdonos és bér munkás újságíró viszonyának ellentmondásai is érzékelhetővé váltak” (310). Bár az írás közvetlenül nem szövegekről szól (még ha elkerülhetetlenül korabeli források elemzéséhez kell is folyamodnia), a korabeli szövegek létrehozását és megjelenését alapjaiban meghatározó „instancia”, a sajtó nevezetes „fejleményének” bemutatásával – a korabeli karrierlehetőségek megismeréséhez adott implicit hozadékokon át – nagyban hozzájárul ahhoz, hogy Cholnoky Viktort és társait természetesebben helyezhessük el működésük elsődleges kontextusában.

A Nyugat előtti irodalmi mezőnek az 1904-ben alapított *A Nap* is része volt, még ha ebben a szerkesztők nem elsősorban az irodalmi tartalmat is közvetítő tárcarovatnak szántak főszerepet, hanem a rikoltozó betűkkel szedett vezércikkeknek, illetve a szenzációsajtó műfajába sorolható „bulváros” híreknek és riportoknak. Cholnoky 1905 és 1907 között számos vezércikket jegyzett a lapban, Lengyel ezeket összeolvasva próbálja élesebb kontúrokkal megrajzolni a politizáló Cholnoky „disszonáns” (124) képét. Cholnoky Viktort sok más mellett archaizáló jellegű, mesés-mitológiai kontextust idéző elbeszélései, kalandregénybe illő sorozathőse, valamint az álom vagy álomszerűség gyakori tematizálása okán előszeretettel sorolják a modernség diskurzusaiba joggal beleérthető folytatódó romantika vagy posztromantika alkotói közé. A „sok más” közé tartozik a 19. század ismert

kultusztörténeti fejleménye, a kábítószerek „globalizálódása” is. Az „*alkohol gyilkos angyaláról*” szólva Lengyel *A ruah* és a *Horváth Ádám* című írásokat elemezve mutat rá arra, hogy Cholnoky szenvedélybetegségekkel kapcsolatos allúzióit szélesebb szociokulturális kontextusban kell elhelyezni ahelyett, hogy egyszerűen csak az önpusztítás vallomásos jeleként, lélektani dokumentumokként értelmeznénk őket.

A két bevezető tanulmány a kötet legerősebb blokkjaként értékelhető, hiszen a filológus nyomozói-nyomolvasói tevékenységére a Cholnoky fővárosi „berobbanása” előtti évek feltérképezése során volt – nyomok, illetve összeszedetlen nyomok hiányában – a legnagyobb szükség. A rövidebb, folyóiratban is megjelenő írásban az író budapesti „megkapaszkodásáról” olvashatunk. A kiindulópontot testvére, László 1917-es, a Nyugatban megjelenő szövege jelképezi, Lengyel pedig kisimítja, magyarázza, olykor korrigálja a passzust, igaz, ehhez a korabeli lapokban eddig lappangó Cholnoky-szövegeket kell felszínre hoznia, de ugyanúgy el kell mélyednie a másik testvér, a híres földrajztudós, Cholnoky Jenő 1940-es évek elején írt feljegyzésében, ahogyan a korabeli fővárosi cím- és lakásjegyzék különböző kiadásaiban is. Hasonlóan összetett forráskorpusz reaktiválása szükséges a vidéki karrier bemutatásához is, amelynek közel három évtizedre nyúló történetét egy hosszú és átfogó tanulmányból ismerhetjük meg. *A fiatal Cholnoky Viktor: Az elsődleges habitualizáció rétegei és összetevői* című szöveg, mint „elsődleges vázlat” „minden gyarlósága, elnagyoltsága, adathiánya ellenére” – olvashatjuk a szerény felvezetésben – „néhány alapösszefüggést már érzékelhetővé tesz. Lehetővé teszi,

hogy az érett íróval foglalkozó értelmező munka érzékelje azt a folytonosságot s azt a diszkontinuitást, amely az 1899 előtti s utáni pályaszakasz között megvan, s a [szerző] későbbi karakterét is döntően befolyásolta” (12–13). Szó esik az apa, id. Cholnoky László irodalmi tevékenységéről, Viktor iskolai és jogászhallgatói éveiről, a tanulmányok megrekedéséről, majd újságíróként való elindulásáról (Veszprémi Hírlap), végül pedig lapalapításáról (Balatoni Hírlap). Ezekon a stádiumokon keresztül pedig az eddiginél részletesebben láthatunk rá a korabeli pedagógiai viszonyokra, a helyi sajtó szerepére is. Lengyel András több Cholnoky-szöveg segítségével rekonstruálja a veszprémi lapok „ideológiáját”, a szerző ezt bírálni és megformálni kívánó szerepét – a szövegek nagy része (noha ezek egyenként nem tekinthetők teljes joggal markáns írásoknak) eddig szemernyi figyelmet sem kapott a szakirodalomban.

Lengyel olvasataiban legalább akkora szerepet kapnak Cholnoky Viktor – gyakran eddig ismeretlen – írásai, mint a recepciótörténet korabeli és utóbbi időszakban született fejleményei, de egy-egy vizsgálat egyszerre épít a publicisztikai és a szépirói tevékenységre is, reflektálva ezek szoros összetartozására az életműben. Emellett Cholnoky egyszerre jelenik meg okként és okozatként, azaz olyan alkotóként, aki, miközben nem vonhatta ki magát a századforduló intézményes „köttöttségeiből”, folytonosan nagy hangsúlyt fektetett a fennálló körülmények formálására (a hírközlésre, a tudományos felvilágosításra, a szépirodalmat olvasók igényeinek kielégítésére, vagy éppen a Pesti Naplóban megjelenő szövegek grammatikai hibáinak kigyomlálására) is. A kötet írásai egy még mindig feltáratlan életmű

eddig homályos részleteit fedezik fel az olvasók számára, de egyúttal utat nyitnak a további kalandozásokhoz is. A tanulmányok ismeretében élesebb képet kapunk az időszakai sajtóról, de a Cholnoky családról („hanyatlástörténetükről”), Kosztolányiról, valamint a Cholnoky-kutatás egészéről is. A kötet hasonló értéket képvisel, mint Cholnoky szövegeinek első, Fábri Anna által szerkesztett kétkötetes gyűjteményes kiadása 1980-ból (*Trivulzio szeme, A kísértet*), amelytől a szerző ezredfordulós újraolvasását eredeztethetjük.

Éppen a fentiek miatt nevezhető bosszantó hibának, hogy a kötet hátsó borítóján található ismertetésben, illetve egyes hivatkozásokban *Az „alkohol gyilkos angyala”: A narkotikumhasználat magyarázata Cholnoky Viktor írásaiban* című tanulmányra mint először itt megjelenő írásra utalnak, holott a szöveg a Kalligram 2012/12-es számában már korábban napvilágot látott (szemben *A fiatal Cholnoky Viktorral*, amely valóban itt debütál). A másik említendő tévesztés a címhasználattal függ össze. A kötetben ugyanis végig az „esthajnali csillag” idézőjeles szerepeltetésével találkozunk, kivéve a külső borítón, ahol ráadásul az alcím (*Vázlatok és adatok Cholnoky Viktorról*) is a szerzői név toldalékos változatára rövidül. (Igaz, átvitt értelemben a borító „megoldása” azt a várakozást vetíti előre, hogy Cholnoky Viktorról a jövőben egyre kevésbé beszélhessünk az őt respektáló kortársak, például Kosztolányi hangján.) Sok érv szól ez ellen, köztük a szerzői akarat is, de a kötetet mégis monográfiaként illeszteném be Cholnoky Viktor recepciótörténetének jelentős állomásai közé.

Wirágh András

MTA BTK Irodalomtudományi Intézet